

8. Stavitskyi O. Psychology of Handicap Complex: Age Aspect / O. Stavitskyi // American Journal of Fundamental, Applied and Experimental Research, 2016 / 2 (2) – P. 155–159.

Резюме. В статті предпринята попытка теоретического обобщения научных разработок с достаточно актуальной проблемы буллинга. Проанализировано современное состояние научных исследований проблемы буллинга. Представлены результаты эмпирического исследования степени распространения школьного буллинга. Более 16 % опрошенных школьников признали факт наличия проявлений буллинга в отношении своих сверстников и 34 % респондентов не смогли утвердительно возразить наличие случаев унижения своих одноклассников.

Ключевые слова: буллинг, малая группа, унижение, гонения, насмешки, агрессия, школьники, эмпирическое исследование.

Summary. This article an attempt to theoretical generalization of scientific achievements rather actual problem bullying. The most common form in children's groups, negative attitudes towards their peers, a form of aggression in relation equals the official status is bulinh. he term "bullying" for students, teachers, parents remains little known, but its essence has long been known for all, harassment, moral and psychological humiliation, physical violence against peers. The term "bullying" we mean a deliberate, systematic physical or moral and psychological impact that has no signs of self-defense on a member of a small group from the side of its other members to humiliation first. The results of empirical research give grounds to say that the phenomenon bullying is quite common in the school environment. More than 16 % of students admitted to the manifestation bullying about their classmates. But we can not say that is the upper boundary of the shameful phenomenon as more than 34 % of schoolchildren were unable to either affirmative or negative answer. So we can assume that about half of today's high school students fall under the psychological pressure on the part of their peers.

Key words: bullying, small group, humiliation, persecution, ridicule, aggression, school children, empirical study.

УДК 378.011.3-051:159. 81'243

Г.А. СТАВИЦЬКИЙ

РОЛЬ ІНОЗЕМНОЇ МОВИ ЗА ПРОФЕСІЙНИМ СПРЯМУВАННЯМ У ФАХОВІЙ ПІДГОТОВЦІ СТУДЕНТІВ

У статті обґрунтовано необхідність вивчення іноземної мови за професійним спрямуванням студентами різних спеціальностей. Представлені переваги фахівців на глобалізованому ринку праці та в міжкультурних комунікаціях, які володіють іноземними мовами. На прикладі підготовки фахівців-психологів подано результати ефективності впровадження такої підготовки, яка розширює можливості студентів щодо отримання ними доступу до міжнародних та європейських освітніх програм; участі в міжнародних науково-практичних конференціях; комунікаційних взаємодій в умовах світових глобалізаційних процесів.

Ключові слова: освітні програми, іноземна мова за професійним спрямуванням, ефективність фахової підготовки, міжкультурні комунікації, глобалізаційні процеси.

Постановка проблеми. Ефективним способом збагачення і розширення міжкультурних комунікацій в сфері міждержавного обміну науковими та навчальними програмами може служити додаткове спеціалізоване вивчення іноземної мови в процесі викладання навчальних дисциплін професійного спрямування.

Позитивним результатом такої підготовки студентів-психологів стає можливість користуватися першоджерелами професійної літератури; розширює їх можливості отримання доступу до міжнародних та європейських освітніх програм, до участі в міжнародних науково-практичних конференціях, до комунікаційних взаємодій в умовах світових глобалізаційних процесів.

Аналіз останніх досліджень і публікацій. На сьогодні існує значний попит на кваліфікованих випускників (фахівців), які вільно володіють іноземною мовою, зокрема мовою міжнародного спілкування. Це обумовлює необхідність вивчення курсу Іноземна мова за професійним спрямуванням [8].

Тому, одним із напрямів програми викладання іноземних мов у вищих навчальних закладах є спрямованість на спеціалізацію та майбутню професійну діяльність студентів [9]. Відповідно до змін в системі вищої освіти України, які започатковані процесом її інтеграції в європейський освітній простір, навчальні програми іноземних мов спрямовані на формування у студентів професійної мовної компетенції, що сприятиме їх ефективному функціонуванню у культурному розмаїтті навчального та професійного середовища [5].

Поширення культурологічного підходу в навчанні іноземної мови необхідне з метою подолання негативних стереотипів у сприйнятті студентами інших культур та запобігання непорозумінь у процесі спілкування з носіями іноземної мови; посилення співпраці викладачів іноземних мов та співробітників профільних кафедр у забезпеченні навчання іноземної мови з опорою на фахову підготовку студентів; впровадження інтерактивних методів навчання (робота в малих групах, дискусії, мозкова атака, кейс-метод, симуляції, презентації, проектна методика, ділові ігри тощо); залучення студентів до використання спеціальної

літератури, Інтернет-ресурсів іноземною мовою за фахом та сучасних автентичних іншомовних наукових видань і періодики в процесі підготовки до занять з профільних дисциплін та самостійної роботи [4; 10].

У загальноєвропейських Рекомендаціях з іншомовної освіти сказано, що «лише шляхом кращого оволодіння сучасними європейськими мовами можна полегшити спілкування та взаємодію між європейцями з різними рідними мовами заради підтримки європейської мобільності, взаєморозуміння і співпраці, та подолати упередження й дискримінацію» [5, с. 17].

Оскільки, за даними міжнародної організації International Business Monitoring, 80% інформації у світових пошукових системах передається і зберігається англійською мовою, науковці зосереджують увагу, передусім, на англійській підготовці випускників нефілологічних факультетів ВНЗ до міжкультурної взаємодії [4].

Загалом, англійська підготовка студентів не філологічних спеціальностей спирається на концепцію діалогу культур В.С. Біблера [1, с. 31-41] як безальтернативну філософію співіснування культур у сучасних полікультурних спільнотах та філософію освіти для XXI століття [3]. В Україні також послугуються сучасною концепцією іншомовної освіти, яка базується на інтегрованому навчанні мови та культури відповідних країн, на діалозі рідної та іноземної культур.

Ідея підходу до освіти й виховання з позицій взаємовпливу культур значно поширилась у зарубіжній психолого-педагогічній науці наприкінці XX століття. Одна із сучасних концепцій розвитку постіндустріального суспільства пов'язана із вступом людства у процес формування єдиної планетарної цивілізації, спрямованої на розвиток самоцінності, самоактуалізацію та самореалізацію особистості [6, с. 11-19].

Таким чином, іноземна мова є важливим засобом більш ґрунтовного пізнання дійсності на шляху до широкої міжкультурної комунікації й толерантної взаємодії.

У глобалізованому світі тільки володіння іноземними мовами дозволяє глибоко оволодіти як професійними навичками, так і стати успішним в особистісній і груповій міжкультурній комунікації. Тому, іноземні мови повинні вивчатися в нерозривній єдності з розумінням культури народів, які говорять цими мовами. До основних компонентів іноземної культури відносять наступні елементи, що несуть на собі етнонаціональне забарвлення [2, с. 311]: традиції та обряди; побутову культуру; повсякденну поведінку; етнонаціональну картину світу; художню культуру. Відповідно знання граматичних правил недостатньо для того, щоб вважати, що ти володієш мовою. Необхідно якомога глибше пізнати саму культуру, що вивчається і етнонаціональні особливості її носіїв. Теоретичні знання мови повинні доповнюватися практичними вміннями її використання в різних контекстах. Тому все більша увага приділяється вивченню тієї країни, в якій говорять на певній іноземній мові [7, с. 22-31].

Таким чином, інтернаціоналізація наукового знання, інтенсифікація професійної взаємодії із зарубіжними фахівцями, обмін технологіями, потреба в обміні науковою інформацією між країнами закономерно зумовили наступні процеси:

- перетворення іноземної мови як в гуманітарному, так і технічному вузі в невід'ємний компонент професійної підготовки фахівця;
- актуалізацію проблеми навчання іноземних мов майбутніх фахівців-психологів як однієї зі складових їх професійної підготовки;

Виділення невирішених раніше частин проблеми. На сьогодні, вивчення курсу «Іноземна мова за професійним спрямуванням» у вищій школі набуває особливої значущості та мотивації за умов урахування професійних інтересів студентів, їх фахової спеціалізації. Через взаємозв'язок навчальних дисциплін іноземна мова дає можливість сформувати у студентів цілісну картину світосприйняття та взаєморозуміння. Цілеспрямоване використання різноманітних форм, методів, психолого-педагогічних засобів засвоєння студентами фахових дисциплін іноземною мовою створить основу для їх конкурентоспроможності на глобалізованому ринку праці.

Мета статті. Провести теоретичний та емпіричний аналіз особливостей вивчення іноземної мови за професійним спрямуванням студентами різних спеціальностей щодо поглиблення їх фахової підготовки та розширення міжкультурних комунікацій.

Виклад основного матеріалу. Вимог до фахової підготовки студента включають здатність бути успішним учасником міжкультурних комунікацій та мати необхідні комунікативні здібності у сферах професійного спілкування.

Сучасний фахівець повинен мати навички практичного використання іноземної мови в різних видах мовленнєвої діяльності, яка обумовлена професійними потребами. Він має бути спроможним оволодіти новітньою фаховою інформацією через іноземні джерела та уміти використати її у своїй професійній діяльності. Тому, метою вивчення дисципліни «Іноземна мова за професійним спрямуванням» є формування необхідної комунікативної спроможності у сферах професійного та ситуативного спілкування в усній і письмовій формах; розвиток умінь та навичок практичного володіння іноземною мовою в різних видах мовленнєвої та фахової діяльності; оволодіння новітньою фаховою інформацією через іноземні джерела; підвищення конкурентоспроможності на глобалізованому ринку праці.

У контексті такого підходу завданням занять з іноземної мови стає розширення культурологічних знань студентів, що передбачає залучення їх до світових культурних цінностей та формування навичок толерантної взаємодії у різних життєвих ситуаціях. Такий підхід створює умови для зосередження уваги студентів на загальнолюдських цінностях, сприяє зростанню інтересу як до власної, так і чужої культури і мови. У зміст програми з вивчення студентами-психологами «Іноземної мови за професійним спрямуванням» ми включили

завдання спрямовані на: розширення знань щодо понять етнос, народ, нація, етнічна самосвідомість, етнічна ідентичність, етнічна та міжетнічна толерантність; аналіз та усвідомлення своїх ментальних особливостей та особливостей представників іншомовних етносів; усвідомлення суспільно-історичних передумов формування етнічної приналежності та самосвідомості представників різних культур; актуалізацію почуття етнічної ідентичності та розширення контексту її розуміння; розширення уявлень про міжетнічні відмінності та тренування навичок толерантного ставлення при реалізації цих уявлень у міжетнічній взаємодії; підвищення етнокультурної компетентності через усвідомлення культурної специфічності “картини світу” і її відображення у мові, фольклорі та поведінці людей; розвиток навичок ефективної міжкультурної комунікації та міжетнічного діалогу; стимулювання розвитку етнокультурної компетентності, яка полягає у формуванні уміння ефективної комунікації та взаємодії з представниками різних етнічних груп; активізацію інтересу до поглиблення знань про власну культуру, культуру інших народів та особливості спілкування і взаємодії в цих культурах; посилення етнічної ідентичності та розширення меж етнічної самосвідомості й толерантності, актуалізацію інтересу до історичних особливостей розвитку власної та іншомовних етнічних груп та ін.

Використання можливостей мережі Інтернет дозволило застосувати проектний метод для засвоєння психологічних теорій іноземною мовою. Для цього студенти під керівництвом викладача (психолога) збирають матеріал, який висвітлює питання виникнення і розвитку різних психологічних шкіл та концепцій. На основі презентації зібраного матеріалу проводилися дискусії, основною метою яких було: усвідомлення й осмислення проблем і суперечностей, щодо сприйняття й інтерпретації поданої інформації; розвиток умінь аргументувати й обґрунтовувати свою точку зору іноземною мовою; включення отриманих знань в новий контекст їх розуміння. [10, с. 332-342]. Впровадження іноземної мови у процес фахової підготовки студентів-психологів є засобом розширення їх міжкультурних комунікацій; забезпечує формування у них іншомовних соціокультурних компетенцій; поетапне розширення соціокультурних знань; вироблення у студентів практичних навичок повсякденного, академічного та професійного спілкування; формування ціннісного ставлення до соціокультурної інформації, розуміння важливості соціокультурних знань і навичок поведінки для міжкультурної комунікації та співробітництва. Це не тільки розширює знання студентів про іншомовні країни, а й сприяє розвитку їх етнонаціональної самосвідомості.

Розглядаючи перспективи розвитку вітчизняної фахової освіти, слід зазначити, що останнє десятиліття характеризується різким зростанням міжнародної активності української вищої школи. Це пов'язано як зі зникненням штучно створених бар'єрів в області міжнародних зв'язків, так і з наданням вузам значної автономії, широким можливостей реформування з метою їх інтеграції в європейський і світовий освітній простір.

Висновки та перспективи подальших досліджень. Навчальна робота з викладання іноземної мови за професійним спрямуванням показала, що постійна мовленнєва практика у сфері іншомовної підготовки створює умови для поглиблення фахової підготовки студентів-психологів та розширення їх міжнародних професійних комунікацій. Вони вчать створювати іншомовні презентації, беруть участь у міжнародних конференціях. В подальшому наша робота буде спрямована на визначення найбільш ефективних форм і засобів та змістового наповнення програми практичного викладання іноземної мови студентам інших спеціальностей.

Список використаних джерел

1. Библер В.С. Культура. Диалог культур: опыт определения/ В.С. Библер // Вопросы философии. – 1989. – № 6. – С. 31-43.
2. Верещагин Е.М. Страноведение и преподавания русского языка как иностранного/ Е.М. Верещагин, В.Г. Костомаров. – М., Наука 2001. – 543 с. – С.311.
3. Гершунский Б.С. Философия образования для XXI века (в поисках практико-ориентированных образовательных концепций) /Б.С. Гершунский// РАН: Институт теории образования и педагогики. – М.: Совершенство, 1998. – 608 с.
4. Гришкова Р.О. Формування іншомовної соціокультурної компетенції студентів нефілологічних спеціальностей/ Р.О. Гришкова // Монографія. – Миколаїв: Вид-во МДГУ імені Петра Могили, 2007. – 424 с.
5. Загальноєвропейські Рекомендації з мовної освіти: вивчення, викладання, оцінювання [Наук. ред. укр. вид. С.Ю. Ніколаєва] // К.: Ленвіт, 2003. – 273 с.
6. Квятковський Стефан. Меморандум Європейської комісії «Навчання протягом усього життя»/ Стефан Квятковський // Неперервна професійна освіта: теорія і практика: Науково-методичний журнал. – К., 2002. – Вип. 3 (7). – С. 11-19.
7. Попова М.В. Страноведение: психологический аспект/ М.В. Попова// Лингводидактические проблемы обучения иностранным языкам [отв. ред. Г.А. Баева, Н.В. Баграмова]. – СПб.: изд-во: С.-Петербур. – унта, 2001. – С. 22-31.
8. Програма та робоча програма навчальної дисципліни «Іноземна мова (за професійним спрямуванням)» (англійська мова), «Іноземна мова професійного спрямування», «Ділова іноземна мова друга» (для студентів 1-2 курсів денної форми навчання за напрямом підготовки 6.020107 «Туризм»). / Харк. нац. акад. міськ. госп-ва; уклад.: О.Л. Ільєнко, Л.М. Писаренко – Х.: ХНАМГ, 2010. – 43 с.
9. Програма з англійської мови для професійного спілкування / [Бакаєва Г.Є., Борисенко О.А., І.І. Зуєнко]. – К. : Ленвіт, 2005. – 119 с

10. Ставицький Г.А. Іноземна мова за професійним спрямуванням. Програма нормативної навчальної дисципліни галузі знань 0301 Соціально-політичні науки ОКР «Бакалавр» напряму підготовки: 6.030102 «Психологія». / С.О. Ставицький// Типові навчальні програми з дисципліни циклу професійної та практичної підготовки студентів спеціальності 6.030102 «Психологія» ОКР «Бакалавр» [авт. колектив: за редакцією С.О. Ставицької, Т. В.Бушуєвої]. – К.: НПУ імені М. П. Драгоманова, 2014. – 335с. – С. 332-342.

References

1. Bibler V.S. Kul'tura. Dialog kul'tur: opyt opredelenija / V.S. Bibler // Voprosy filosofii. – 1989. – № 6. – S. 31-43.
2. Vereshhagin E.M. Stranovedenie i prepodavaniya russkogo jazyka kak inostrannogo/ E.M. Vereshhagin, V.G. Kostomarov. – M., Nauka 2001. – 543 s. – S.311.
3. Gershunskij B.S. Filosofija obrazovanija dlja XXI veka (v poiskah praktiko-orientirovannyh obrazovatel'nyh koncepcij) /B. S. Gershunskij// RAN: Institut teorii obrazovanija i pedagogiki. – M.: Sovershenstvo, 1998. – 608 s.
4. Gryshkova R.O. Formuvannja inshomovnoi' sociokul'turnoi' kompetencii' studentiv nefilologichnyh special'nostej / R.O. Gryshkova // Monografija. – Mykolaj'v: Vyd-vo MDGU imeni Petra Mogyly, 2007. – 424 s.
5. Zagal'nojevropejs'ki Rekomendacii' z movnoi' osvity: vyvchennja, vykladannja, ocinjuvannja [Nauk. red. ukr. vyd. S. Ju. Nikolajeva] // K.: Lenvit, 2003. – 273 s.
6. Kvjatkovs'kyj Stefan. Memorandum Jevropejs'koi' komisii' «Navchannja protjagom us'ogo zhyttja»/ Stefan Kvjatkovs'kyj // Neperervna profesijna osvita: teorija i praktyka: Naukovo-metodychnyj zhurnal. – K., 2002. – Vyp. 3 (7). – S. 11-19.
7. Popova M.V. Stranovedenie: psihologicheskij aspekt/ M.V. Popova// Lingvodidakticheskie problemy obuchenija inostrannym jazykam [otv. red. G.A. Baeva, N.V. Bagramova]. – SPb.: izd-vo: S.-Peterb. – un-ta, 2001. – S. 22-31.
8. Programa ta robocha programa navchal'noi' dyscypliny «Іноземна мова (за професійним спрямуванням)» (англійська мова), «Іноземна мова професійного спрямування», «Ділова іноземна мова друга» (для студентів 1-2 курсів денної форми навчання за напрямом підготовки 6.020107 «Туризм»). / Hark. nac. akad. mis'k. gosp-va; uklad.: O.L. Il'jenko, L.M. Pysarenko – H.: HNAMG, 2010. – 43 s.
9. Programa z anglijs'koi' movy dlja profesijnogo spilkuvannja / [Bakajeva G. Je., Borysenko O.A., I.I. Zujenko]. – K. : Lenvit, 2005. – 119 s.
10. Stavyc'kyj G.A. Inozemna mova za profesijnym sprjamuvannjam. Programa normatyvnoi' navchal'noi' dyscypliny galuzi znan' 0301 Social'no-politychni nauky ОКР «Bakalavr» naprjamu pidgotovky: 6.030102 «Psychologija». / S.O. Stavyc'kyj // Typovi navchal'ni programy z dyscypliny cyklu profesijnoi' ta praktychnoi' pidgotovky studentiv special'nosti 6.030102 «Psychologija» ОКР «Bakalavr» [avt. kolektyv: za redakcijeju S.O. Stavyc'koi', T.V.Bushujevoi']. – K.: NPU imeni M.P. Dragomanova, 2014. – 335s. – S. 332-342.

Резюме. В статье обоснована необходимость изучения иностранного языка по профессиональному направлению студентами различных специальностей. Представлены преимущества специалистов на глобальном рынке труда и в межкультурных коммуникациях, которые владеют иностранными языками. На примере подготовки специалистов-психологов представлены результаты эффективности внедрения такой подготовки, которая расширяет возможности студентов в получении ими доступа к международным и европейским образовательным программам; участия в международных научно-практических конференциях; коммуникационных взаимодействиях в условиях мировых глобализационных процессов.

Ключевые слова: образовательные программы, иностранный язык по профессиональному направлению, эффективность профессиональной подготовки, межкультурные коммуникации, глобализационные процессы.

Summary. An additional specialized learning of a foreign language in the process of teaching educational subjects for professional purposes can be an effective way to enrich and expand intercultural communication in the area of interstate exchange of scientific and educational programmes. The purposeful use of various forms, methods, psychological and pedagogical means of learning a foreign language by the students of professional disciplines will make the basis for their competitiveness in a globalized labour market. The positive result of such preparation of students-psychologists is the opportunity to use primary sources of professional literature; it expands their opportunities to access international and European educational programmes, participate in international scientific conferences, to interact in the conditions of the world globalization. There is no doubt that between the teaching of foreign languages and intercultural communication there is close interdependence. Each lesson in a foreign language involves some forms of theoretical and practical "interaction" with another culture where every concept is subjective due to some language culture, unique impression of the world. Thus, a foreign language is an important tool for a more thorough knowledge of the reality on the way to a broad cross-cultural communication and tolerant interaction. Educational work on teaching foreign language for professional purposes conducted by us has shown that the constant practice of speech in professional preparation of psychologists helps students learn not only to read and write in a foreign language, but also

to think. They will be able to create foreign language presentations, participate in international conferences and trainings, conduct business correspondence that will expand their intercultural communication.

Key words: educational programs, foreign language for professional purposes, the effectiveness of professional training, intercultural communication, globalization.

УДК 373.3.015.31:17.022.1

І.С. ХОМИЧ

МОРАЛЬНІ УЯВЛЕННЯ МОЛОДШИХ ШКОЛЯРІВ

Стаття присвячена дослідженню особливостей формування морального становлення та ставлення до свого Я в учнів молодшого шкільного віку, аналізу своєрідності самооцінки молодших школярів, причин невідповідності поведінки та сформованих у їхній свідомості моральних уявлень, розкриттю розбіжностей у сприйманні й усвідомленні моральних норм, вимог зі сторони дорослих та власне дитячим сприйняттям. Автор досліджує питання інтеграції дитячих уявлень з їхньою похідною – нормовідповідною поведінкою, здійснюючи теоретичний аналіз вказаної проблеми. У дослідженні розкривається сутність уявлень молодшого школяра про власну поведінку через вчинок, проаналізовано рівень внутрішніх прагнень дитини діяти згідно моральних вимог дорослих та правил поведінки, що прийняті у певній соціальній групі. Причому вчинок висвітлюється в якості індикатора дієвості особистості, зовнішнього втілення емоційних переживань суб'єкта. Також автор досліджує цілеспрямованість формування у молодших школярів самостійності та вміння, а головне бажання підпорядковувати свою поведінку суспільним нормам. Нормовідповідна поведінка трактується як добровільне слідування моральним нормам, якщо навіть їх порушення обіцяє людині певні вигоди і вона впевнена у безкарності своїх дій.

Ключові слова: ставлення, самосвідомість, Я-образ, самооцінка, моральні норми, молодший школяр.

Постановка проблеми. Життєвий досвід створює норму, забезпечуючи тим самим впорядкованість суспільного життя. Рідко хто замислюється, чому так чи інакше потрібно поводитися, але всі певною мірою виконують нормативи поведінки.

На думку Безлюдної В.І., усвідомлені логічні уявлення – основа моральної поведінки. Без чіткого розуміння моральних приписів, сформованості цілісної системи уявлень про норми співжиття не можна розраховувати на поведінковий вияв моральних тенденцій [2, с. 26]. Як засвідчив аналіз літератури психологічного спрямування, проблема нормовідповідної поведінки молодших школярів залишається недостатньо розв'язаною, варто проаналізувати сутність взаємозв'язку поведінки та уявлень про її відповідність нормам суспільного життя. До того ж скорегувати моральний розвиток значно легше в молодшому шкільному віці, аніж у старших вікових періодах. Над вказаною проблемою працювали Л.С. Виготський [5], О.М. Леонтьєв [6], І.Д. Бех [3], Л.І. Божович [4]. Соціальна та психологічна значущість проблеми морального становлення обумовили вибір теми нашого дослідження.

Мета статті. Метою нашого повідомлення є з'ясування питання інтеграції дитячих уявлень з їхньою похідною – нормовідповідною поведінкою. Складність проблеми зумовлена неоднозначністю зв'язків, що існують між цими конструктами, багатоаспектністю детермінуючих основ процесу, величезною теоретичною значущістю розкриття його закономірностей.

Згідно із сформульованою метою нашими завданнями є: здійснення теоретичного аналізу проблеми нормовідповідності поведінки дітей молодшого шкільного віку; розкриття взаємозв'язку моральних уявлень та моральної поведінки учнів.

Результати теоретичних досліджень. (Методика та процедура дослідження. Аналіз результатів дослідження.) Основними новоутвореннями психіки молодшого школяра є довільність як особлива якість психічних процесів, внутрішній план дій та рефлексія. Тобто психіка досягає того рівня розвитку, який робить можливим цілеспрямоване формування у молодших школярів самостійності та вміння, а головне бажання підпорядковувати свою поведінку суспільним нормам.

Нормовідповідна поведінка, на наш погляд, це добровільне слідування моральним нормам, якщо навіть їх порушення обіцяє людині певні вигоди, і вона впевнена у безкарності своїх дій. Моральна поведінка самодостатня, вона не потребує зовнішнього підкріплення. Вчинок є своєрідною координатою внутрішнього духовного зростання особистості.

Моральні цінності залежать від багатьох факторів: мотивів, умов, результатів. У залежності від мотивів, якими керується суб'єкт, розрізняють прагматичні і безкорисливі моральні вчинки. Під прагматичними розуміють вчинки, які орієнтовані на соціальне схвалення. Безкорисливий вчинок не залежить від зовнішнього контролю зі сторони інших людей. Найяскравішим прикладом такого вчинку є "вчинок по секрету". Саме він, на думку А.С. Макаренка, виступає найбільш суттєвим критерієм моральної вихованості та нормовідповідної поведінки. Це моральна поведінка, яка прихована від очей інших і не є наслідком вимог, схвалення, покарань. Це поведінка, яку вчений назвав "вчинком для правильної ідеї" [7].

Найважливішою характеристикою нормовідповідної поведінки є її переважно усвідомлений характер. Це акт морального самовизначення людини, у якому вона стверджується як особистість у своєму ставленні до іншої людини, до самої себе, групи, суспільства. Завдяки нормовідповідній поведінці обов'язок стає дійсністю